

BÉKÉSSY LILI VERONIKA

A mindennapok zenéje – reüniók

Koncerthirdetések az 1857-es pest-budai sajtóban*

Az elmúlt évek szisztematikus sajtó- és levéltári kutatásai nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy a passzív rezisztencia mítosza ellenére Pest-Buda zeneéletét az 1848/49-es forradalmat követő évtizedben nagyfokú aktivitás jellemezte. Az 1850-es évek megismerését célzó történelmi munkák már átértékelték a korszakot,¹ ez pedig egyúttal a zene-történelmi kutatásokra is hatással volt. Ugyan a fővárosi zeneélettörténettel foglalkozó 19. százados munkálatok az 1950-es években d'Isoz Kálmán halálával elakadtak, az utóbbi pár év munkája pár lépéssel közelebb vitt minket Pest-Buda zenei mindennapjainak és intézményi működésének megértéséhez. Tanulmányomban a testvérvárosok nyilvános zeneéletét egy esettanulmányon, a reünió koncertműfajon keresztül mutatom be mikrohistóriai megközelítésben.²

Mikrotörténetek és makrotávlatok. Kutatástörténet és módszertan

A pest-budai zeneéletéről kialakult általános képünk az elmúlt évek többretű vizsgálatainak köszönhetően sokat változott. Az újrainduló *Erkel Ferenc Operák* kritikai összkiadással egyidejűleg új lendületet nyert a 19. századi Magyarország zene-tör-

* A tanulmány a 2021-ben elnyert Kodály Zoltán zenei alkotói ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Nancy M. WINGFIELD (ed.): *Creating the Other. Ethnic Conflict & Nationalism in Habsburg Central Europe* (New York–Oxford, Berghahn Books, 2003) (*Austrian and Habsburg Studies* 5); PAP József: „A passzív ellenállás, a neoabszolutizmus korának mítosza?”, *Aetas* 18/3–4 (2003); Laurence COLE – Daniel L. UNOWSKY (eds.): *The Limits of Loyalty. Imperial Symbolism, Popular Allegiances, and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy* (New York–Oxford, Berghahn Books, 2007) (*Austrian and Habsburg Studies* 9).

² A Carlo Ginzburg neve által fémjelzett mikrohistória „[...] egy viszonylag jól körülhatárolható kisebb egység [...] intenzív történelmi vizsgálatát jelenti [...] melynek révén egészen más képet kapunk a múlttól. [...] a múltbeli embereket nem a mélyben működő nagy történelmi erők bábjaiként ábrázolja, hanem tudatos cselekvőknek tekinti őket.” Vö. SZÍJJÁRTÓ M. István: *A történelmszociológus mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata* (Budapest, L'Harmattan, 2014) (*Mikrotörténelem* 7); Sigurður Gylfi MAGNÚSSON – SZÍJJÁRTÓ M. István: *What is Microhistory? Theory and Practice* (London–New York, Routledge, 2013).

ténetének, illetve a pest-budai zeneélet szerkezetének, forrásanyagának feltárása is. A Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztályán futó munkánk keretében az egyes intézmények, egyesületek, zeneszerzők és zenészek, események vonatkozásában számos dokumentumcsoportot dolgoztunk fel.³ Ennek nyomán, és különösen az 1970-es években induló szisztematikus sajtókutatások folytatásával nyilvánvalóvá vált, hogy az 1850-es évtized pest-budai zenetörténetét nem ismerjük mélyrehatóan. Ezek a munkálatok többek között a század zenetörténetéről való gondolkodásunk felülvizsgálatának szükségességére is rávilágítottak, különösen a „neoabszolutizmus” periódusát illetően.⁴

Az eddigi alapkutatások a magyar nemzet szempontjából jelentős zenei intézmények, műfajok, zeneszerzők és műveik tanulmányozására korlátozódtak. A már meglévő sajtókutatások a Pesti Magyar Színház, a későbbi Nemzeti Színház repertoárját, valamint művészeinek és zeneszerzőinek munkásságát dolgozzák fel. A Bónis Ferenc, majd Legány Dezső által vezetett magyaránú sajtókutatások bármennyire jelentősen hozzájárultak tudásanyagunk gazdagításához, csak részben tudták feldolgozni a korabeli zeneélet működését.⁵ Ennek egyik oka, hogy intézményi átszervezés következtében a Legány által vezetett csoport munkája 1986-ban megszakadt. Fókuszuk elsősorban a nemzet és a nemzetépítés folyamatának megértésére irányult – talán csak ezután, és egy paradigmaváltást követően kezdődhetett el egy, a nemzeti helyett lokális, majd regionális jellemzőkre, tendenciákra és szereplőkre rákérdező kutatás.⁶

Az eddigi eredményekre építve jelen tanulmány a korabeli sajtóanyag és az azt kiegészítő levéltári adatok alapján tekinti át a városi zeneélet mindennapjait. A sajtó szisztematikus feldolgozása által ugyanis felrajzolhatóvá válik a vizsgált város mindennapi, nyilvános zeneéletének szerkezete. Bár a sajtóban megjelenő írások (kritikák, beszámolók, tudósítások) alapvetően személyesebb, szubjektív szempontok alapján készültek, a sajtóban megjelenő egyéb, tájékoztató jellegű közlések, hirdetések által objektív szempontok is érvényesültek. A sajtóban közölt hirdetések az elvéve fennmaradt falragaszok és plakátok kompakt változataiként megőrizték az utókor számára a

³ Lásd például Kim Katalin, Horváth Pál, Gusztin Rudolf és Vizinger Zsolt jelen kötetben megjelent tanulmányait.

⁴ DEÁK Ágnes: „Zsandáros és policzájós idők” – *Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867* (Budapest, Osiris, 2015); MANHERCZ Orsolya: „Bécsi sajtópolitika a forradalom után (1849–1852)”, *In medias res* 4/1 (2015), 103–127.; uő: „Ferenc József főherceg/császár/király Magyarországon, 1843–1867”, *Aetas* 32/4 (2017), 96–108.; K. LENGYEL Zsolt: „Neoabszolutizmus vagy önkényuralom? Megjegyzések a magyarországi Bach-korszak újabb historiográfiájához”, *Aetas* 23 (2008), 237–255.

⁵ A Magyar Zenetörténeti Adattár katalóguscéduláit egy OTKA projekt keretében digitalizálta és tette kereshetővé a Magyar Zenetörténeti Osztály: <http://mzo-cedulakatalogus.zti.hu/> (utolsó letöltés: 2021. június 21.).

⁶ Ez a tendencia az Osztályon Bárdos Kornél munkáival kezdődött. Vö. BÁRDOSS Kornél: *Pécs zenéje a 18. században* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976); uő: *A tatai Esterházyak zenéje 1727–1846* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978); uő: *Sopron zenéje a 16–17. században* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986); uő: *Eger zenéje, 1687–1887* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987); uő: *Győr zenéje a 17–18. században* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980); uő: *Székesfehérvár zenéje 1688–1892* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993).

mindennapok eseményeit, több esetben regisztrálták az előadókat, a játszott műveket, és elsődleges források a zeneélet színtereit illetően is. Számolva azzal a kockázattal, hogy egy-egy napon bizonyára műsor- vagy szereplőváltásra kerülhetett sor, vagy tévedett az adatközlő médium munkatársa, a mikrotörténeti megközelítést alkalmazva mégis felvázolhatjuk a zeneélet makrotörténeti tendenciáit. Ezáltal részletesebben megismerhetjük a korabeli nyilvános zeneélet működését, szerkezetét és szereplőit. Ebből a feltevésekből indult ki a kutatásom, amely egyetlen év, 1857 teljeskörű, Pest-Budán magyar és német nyelven megjelenő sajtóját vizsgálta szisztematikusan a mindennapok szintjén.

Ahogy az 1857-es év magyarországi császárlátogatásának vizsgálatok tettem,⁷ a korabeli pest-budai magyar és német nyelvű lapokat napról napra dolgoztam fel, rákérdezve a testvérvárosokban történő zenei eseményekre, történésekre, hírekre. A kutatás keretében létrejövő adatbázis tehát az 1857-es év minél teljesebb körű feldolgozását tűzte ki céljává. Erre az egyetlen évre, kizárólag a főváros zenei adataira szűkítve a feldolgozást, eddig közel 5000 hírt, hirdetést, beszámolót, vagy kritikát sikerült összegyűjteni, amelyet a Budapest Főváros Levéltárában, az Országos Széchényi Könyvtárban és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban található levéltári adatokkal egészítettem ki. Ez alapján az adatmennyiség alapján kijelenthető, hogy a magyar és német nyelvű lapokban az egyes kulturális események eltérő súlyozással jelentek meg. E jelenségre, a magyar és német nyelvű sajtó különbözőségeire Tallián Tibor is utalt nagydoktori disszertációjában a reformkori operajátszás kritikái kapcsán.⁸ A szisztematikus sajtókutatás számos, eddig nem vizsgált és feldolgozott sajtóanyagot tartalmaz, köztük például a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* című napilapot. Utóbbi lap feldolgozásakor vált nyilvánvalóvá, hogy annak hirdetésrovata eddig sosem látott részletességében engedti láttatni a korabeli Pest-Buda mindennapi zeneéletének működését.

A lapok feldolgozásával egyidejűleg számos kutatásmódszertani kérdés is felmerült. Egy-egy orgánium esetében olykor teljességgel eltérő megközelítéssel szembesülünk, valamint a közölt információ tekintetében az egyes lapok a minőség többféle dimenziójában térnek el egymástól (megbízhatóság, megfogalmazás, információgazdagság, eszmei irányzat, politikai irányzat stb.). Hogy mennyire különböző problémákkal szembesülünk egy-egy orgánium esetében, azt a tanulmányban később, három médium bemutatásán keresztül fogom illusztrálni.

E lapok teljes évfolyamainak hozzáférhetősége szintén problematikus volt. Az egyes évfolyamok feldolgozását illetően a teljességre való törekvés továbbra is megköveteli a könyvtári és levéltári kutatást, mégis, az Arcanum és az ANNO munkatársainak digitalizáló munkája elképesztő módon megváltoztatta a sajtóorgániumok használatát és hozzáférhetőségét. Az online adattárak megkönnyítik és meggyorsítják a folyamatot, ennek ellenére – amennyiben a sajtóanyag teljes, szisztematikus feldolgozása a cél – a „hibrid”, tehát online és könyvtári munka elkerülhetetlen a sajtókutatás terén.

⁷ BÉKÉSSY Lili Veronika: „Az 1857-es magyarországi császárlátogatás zenei reprezentációja”, *Zenatudományi Dolgozatok 2017–2018* (Budapest, BTK Zenatudományi Intézet, 2019), 199–230.

⁸ TALLIÁN Tibor: *Schodel Rozália és a hívatásos magyar operajátszás kezdetei* (Budapest, Balassi, 2015).

A szisztematikus, teljességre törekvő sajtókutatás által valóban átalakult és részletgazdaggá vált az 1850-es évekről alkotott elképzelésünk, a monografikus és rövidebb, tanulmány formájában megjelenő feldolgozások számos hiányosságát felfedve.⁹ A *nemzetire* való rákérdezés, egy panteon szükségszerű felállítása és a nemzeti kulturális közösség létrehozásának, majd definiálásának igénye által ugyanis a pest-budai zeneélet működéséről alkotott elképzelésünk egyfajta torzoként hagyományozódott át. Az eddig részleteiben ismeretlen 19. századi mindennapi zeneélet megismeréséhez, a nemzeti és „kozmpolita” panteon köznapi működésének megértéséhez azonban szükségszerű volt a perspektívaváltás, amelynek első lépése a mindennapok történéseinek minél részletesebb rekonstrukciója volt. Ezt a rekonstrukciót kívántam a lehető legtöbb sajtóorgánium bevonásával és összevetésével létrehozni.

Amennyiben a korabeli sajtót részletesen tanulmányozzuk, egy-egy esemény, szereplő, darab hangsúlyozása az adott cikkben vagy hirdetésben orgánumonként eltér. Ez természetes velejárója a lapok céljainak, továbbá annak, hogy ezeket általában egymással ellentétes politikai és eszmei nézeteket valló szerzők, szerkesztők készítették. Nem pusztán az irányzatok és a szerkesztők–szerzők eltérő szemlélete, de a megfogalmazás nyelvisége is eltérő értelmezéseket eredményezett. Stabilabb alapot képeztek ezért számomra az objektívebb tényanyagot közlő hirdetések, beszámolók, melyekhez a mélyebb megértés céljából társítottam a további zenei vonatkozású tárcarovatokat, kritikákat. A cél tehát a sajtóanyagok teljeskörű, Pest-Budával kapcsolatba hozható zenei adatainak gyűjtése volt.

A kérdéseim nem a magyar vagy nemzeti sajátosságok meghatározására irányultak, hanem a lokális történésekre, illetve azok regionális összefüggéseire és kapcsolataira; hogyan és milyen mértékben írja ez át, vagy erősíti meg az 1850-es évek pest-budai zeneéletéről alkotott elképzeléseinket, ezek alapján pedig milyen új kérdések megfogalmazására lesz majd szükség? A pest-budai mindennapok működését, az előbbi problémákat és felvetéseket, egyúttal pedig a fentebb vázolt hiányosságokat is találóan illusztrálja a reünio mint a nyilvános zeneélet egyik műfajának bemutatása. A forrásanyag és a sajtóban megjelenő információk eltérő minőségét tehát ezen keresztül illusztrálom.

Nyilvános zeneélet a korabeli sajtó alapján: *Budapesti Hirlap, Hölgfutár, Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote*

Az 1848/1849-es forradalmat követően, részben a központosító törekvéseknek is köszönhetően Pest-Buda vált a Magyar Királyság politikai, gazdasági, társadalmi, ipari,

⁹ Vö. a Grove és az MGG „Budapest”-szócikkeit, amelyek a mindennapi zeneéletre vonatkozó passzusok kiegészítésre szorulnak. LEGÁNY Dezső: „Budapest”, in *Grove Music Online* (2001): <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.04250> (utolsó letöltés: 2022. február 4.); FALVY Zoltán – BENYOVSKY Mária – MURÁNYI Róbert Árpád: „Budapest”, in *MGG Online* (rev. 2017): <https://www.mgg-online.com/article?id=mgg15194&v=2.0&rs=mgg15194&q=budapest> (utolsó letöltés: 2022. február 3.). III. Musikinstitutionen vom 18. bis zum 20. Jahrhundert.

infrastrukturális és kulturális központjává.¹⁰ A városodás és a városiasodás folyamatainak részeként a főváros vegyes társadalmi és nemzetiségi összetételű, növekvő számú lakossága¹¹ fokozottabb igényt formált a minőségi kulturális életre, amely az arisztokrata és vagyonos réteget, a polgárosodó középosztályt és az 1850-es évektől egyre inkább az alsóbb társadalmi rétegeket is megszólította.

A mindennapi nyilvános zenei előadásokról a korabeli közönség falragaszokon, plakátokon, vagy az újságokon keresztül értesülhetett. A pest-budai sajtó olvasóközönsége azonban nem maradt meg lokális szinten.¹² A kevesebb egyéni előfizetésen túl az egyesületek, kaszinók mellett országszerte előfizettek a lapokra a szállodák kávéházai,¹³ továbbá egyes vendéglők is, olykor kifejezetten a terjedelmes előfizetési listájukkal hirdetve magukat. A Magyar Királyhoz címzett szálloda hirdetése a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* 1857. márciusi 29-i számában például a szálloda kávéházának tulajdonosváltásáról ad hírt (1. kép). A trieszti kereskedelmi kapcsolatainak hangsúlyozása mellett a kávéház új tulajdonosa a hírlapelőfizetések listáját sorolja: a fontosabb pest-budai lapok, így a *Hölgyfutár*, *Budapesti Hírlap*, *Magyar Sajtó*, *Pesti Napló*, *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* mellett bécsi, németországi, brit és csehországi lapokat is említ. Külön érdemes megnézni a hirdetés alsó sorában található megjegyzést, amely egyúttal a pest-budai kávéházak egyik legnagyobb vonzerejére is rávilágít: a szerződötetett zenekarok rendszeres fellépésére. A szerződötetett zenekar ebben az esetben Sárközi Ferenc híres cigányzenekara volt, amely az 1850-es években rendkívüli népszerűségnek örvendett, és a Habsburg Birodalom határain átívelő hírnévre tett szert. A hirdetés mint forrás kiemelten fontos a kutatás szempontjából, ugyanis a színházak színlapanyagát leszámítva elenyésző mennyiségű falragasz és plakát maradt fenn a vizsgált korszakból.¹⁴ E hirdetések alapján láthatjuk közelebbről a reünio műfaját is. A téma mikrohistóriai feldolgozásához éppen ezért szükséges a szisztematikus sajtófeldolgozás.

¹⁰ VÖRÖS Károly (szerk.): *Budapest története IV. A márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978).

¹¹ FÉNYES Elek: *Az Ausztriai birodalom statistikája és földrajzi leírása* (Budapest, Heckenast Gusztáv, 1857); BÁCSKAI Vera – GYÁNI Gábor – KUBINYI András: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig* (Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2000) (*Várostörténeti Tanulmányok* 6), 111–124.; GYÁNI Gábor – KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig* (Budapest, Osiris, 2001), 11–188.

¹² Vö. LIPTÁK Dorottya: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs – Budapest – Prága* (Budapest, L'Harmattan, 2002); BUZINKAY Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig* (Budapest, Wolters Kluwer, 2016).

¹³ A 19. százados előfizetési listák esetlegesen maradtak fenn, a tanulmányban tárgyalt lapok egyikéhez sem találtam ilyen dokumentumot a budapesti könyvtárakban és levéltárakban. Ezzel kapcsolatban lásd BUZINKAY *Magyar sajtó és újságírás története* „A hírlap továbbítója az előfizetőhöz: a posta” című fejezetét.

¹⁴ A pesti nemzeti színházi, valamint a pest-budai német színházak jelentős mennyiségű iratanyaga jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti- és Zeneműtárában, valamint az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben található.

CAFÉ ULTSCH.

Ich erge dem geehrten Publikum hie mit ergebenst an, daß ich das Kaffeehaus
„zum König von Ungarn“
 übernommen habe, und daß ich alles Mögliche ausbleten werde, um jene pl. t. Gäste, die mich mit ihrem
 Zutrauen bedehren, zufrieden zu stellen. Ein längerer Aufenthalt in England, Frankreich und
 Deutschland hat mich mit den strengsten Erfordernissen meines Geschäftes bekannt gemacht, und ich hoffe,
 nun meine gesammelten Erfahrungen zu Gunsten meiner pl. t. Gäste auszubenten. Wegen eines guten
 Kaffee's habe ich bereits mit bedeutenden Triester Häusern Verbindungen angeknüpft. An Journalen
 wird dem Zeitungsliesenden Publikum vom 1. April angefangen folgendes geboten: **Hölgfutár. — Bu-
 dapesti Hirlap. — Magyar Sajtó. — Pesti Napló. — Kundschafts-Blatt — Pesth-Ofner Zei-
 tung. — Pesth-Ofner Localblatt. — Pesther Lloyd. — Wiener Zeitung. — Wandererer. —
 Ost-Deutsche Post. — Österreichische Zeitung. — Presse. — Fremdenblatt. — Wiener Te-
 legraph. — Theaterzeitung. — Humorist. — Illustr. Novellenzeitung. — Figaro. — Inde-
 pendance Belge. — Weekly Times. — Deutsche allgemeine Zeitung. — Augsburger allge-
 meine Zeitung. — Leipziger illustrierte Zeitung. — Dorfbarbier. — Kladdaradatsch. — Ju-
 centhum. — Fliegende Blätter. — Prager Zeitung. — Prazki Noviny. — Bohemia. — Sämmt-
 liche hier angeführten Zeitungen sind bei der Cassa, aus zweiter Hand zu pränumerieren.**

Heute und jeden folgenden Sonntag
 um 4 Uhr Nachmittags wird sich das allgemein beliebte **S á r k ö z y**'sche Musikchor produzieren.

1. kép. A *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* 1857. március 29-i számának részlete.

Forrás: Österreichische Nationalbibliothek ANNO, Historische Zeitungen und Zeitschriften

A következőkben három napilap, a *Budapesti Hirlap*, a *Hölgfutár* és a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* háttérét, működését és felépítését mutatom be, ezáltal illusztrálva egy-egy sajtóorgánium egymástól eltérő stratégiáit. A *Budapesti Hirlap* mint hivatalos birodalmi közlöny, a *Hölgfutár* mint a nemzeti kultúrát és közéletet propagáló orgánium, továbbá a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote*, a kritikákat is tartalmazó, lényegében a napi eseményekre, kulturális történésekre fókuszáló, birodalmi szemléletű lap kerül bemutatásra.

A *Budapesti Hirlap* főszerkesztőjével, Szilágyi Ferencsel a sajtótörténeti feldolgozások alapján 1852. november 24-én kötött új szerződést a Helytartóság, hogy az a magyar nyelvű hivatalos birodalmi közlöny, a *Magyar Hirlap* utódjaként működjön tovább. Az 1850-es évek erősödő adminisztratív intézkedései miatt azonban a lap hamar elveszítette függetlenségét.¹⁵ A *Budapesti Hirlap* irányultságát fejlece is jelzi, amelyen a birodalmi sas látható. A lap szerkesztését Szilágyi Ferenc halálát követően Nádaskay Lajos vette át 1857. január 1-től, aki az 1850-es években a Nemzeti Színház számára is fordított operalibrettókat, többek közt a *Hugenották* (1852), a *Trubadúr* (1854), vagy a *Rigoletto* (1856) szövegekonyveit.¹⁶ A lap rovatai közül

¹⁵ SZABOLCSI Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története* II/1 (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985), 340–345.

¹⁶ „Nádaskay Lajos”, in SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái* I. (Budapest, k. n., 1891), 509–511.: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/n-9BA34/nadaskay-lajos-nadaskai-9BB38/> (utolsó letöltés: 2021. június 21.).

leginkább a „Tárca”, a „Napi hírek és események”, illetve a „Színházi előadások” azok, amelyekben a pest-budai zeneéletre vonatkozó tartalom található.

A *Hölgyfutár* 1849. november 15-től jelent meg Kozma Vazul nyomdász költségén. A lap eredeti célja a minőségi magyar nyelvű irodalom népszerűsítése volt, Nagy Ignác tulajdonos szerkesztése mellett. Munkáját 1852-től a későbbi főszerkesztő, Tóth Kálmán segítette. Nagy Ignác a korabeli kétarcú politikája miatt feltűnően korán elnyerte lapindítási engedélyét, és a kormány félhivatalos lapjával, a *Magyar Hirlappal* egy napon, 1849. november 16-én indulhatott a *Hölgyfutár*. Ez a későbbiekben igencsak problematikusnak bizonyult, mivel a nemzeti mozgalomnak elkötelezett magyar írók nem álltak Nagy Ignác mellé az 1849-es események miatti ambivalens szerepvállalásának következményeként, ami alapjaiban befolyásolta a lap színvonalát. Ahogyan arról *A magyar sajtó története* megemlékezik, és amit a jelenkori irodalomtörténeti és történetési kutatások is alátámasztani látszanak, a *Hölgyfutár* „közepesnél sohasem [volt] színvonalasabb.” Mindezt tetézte, hogy a lap sok esetben kifejezetten pártfogója volt a kevésbé jó minőségű, de *magyar* irodalomnak, amelyre – ahogyan Buzinkay Géza sajtótörténész fogalmazott – „a nemzeti kultúra érdekeinek téves értelmezése (támogatni mindent, ami a magyar) sem adhat elegendő mentséget.”¹⁷ Az olykor radikális hangvételű lapnak mindezek ellenére viszonylagos népszerűséget kölcsönzött a napjaink bulvárrovataihoz hasonló „Hirharang” rovat. Ezek után kissé ironikusan hat, hogy éppen a „Hirharang”, valamint a „Nemzeti színház” rovatok voltak azok, amelyek a kutatás szempontjából a leghasznosabbnak bizonyultak.

E két magyar nyelvű napilap mellett a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote*ra is érdemes kitérni, amelynek történetéről a lapszámokon kívül kevés információ áll rendelkezésünkre. A Magyarország területén kiadott német nyelvű sajtóról ugyanis összefoglaló igényű monográfia nem készült, pusztán résztémák feldolgozására került sor, amelyre kevesen vállalkoztak. A kevesek között elsősorban Pukánszky Bélát, illetve Rózsa Máriát kell megemlítenünk.¹⁸

A *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* 1850. szeptember 1-én indult, és egészen 1864-ig működött, szerkesztője pedig Gustav Birnbaum volt. Szinnyei József lexikona szerint a hírlapíró Birnbaum pesti születésű volt (1829–?), az ágostai evangélikus gimnáziumban végzett hat osztályt, majd bölcsészként első évben a pesti, a második évben a bécsi egyetemen volt hallgató, ezt követően Pest-Budán mint vállalkozó („magánzó”) élt. Irodalmi elemzése mellett leginkább a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* című újságjáról vált ismertté, amelyet 1861 és 1863 között *Der Ungar* címmel adtak ki.¹⁹ Birnbaum életútjáról és működéséről ezen kívül nem sokat

¹⁷ *A magyar sajtó története* II/1, 418–422.

¹⁸ V. Busa Margit: *Magyar sajtóbibliográfia 1850–1867. A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Kézirat (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1996): <https://www.mek.oszk.hu/03500/03546/03546.htm> (utolsó letöltés: 2021. június 21.); Rózsa Mária: *Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850-1920* (München, R. Oldenbourg Verlag, 2003).

¹⁹ „Birnbaum Gusztáv”, in SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái* IX. (Budapest, k. n., 1891),

tudni. Zenei lexikonok értelemszerűen nem írnak róla semmit, ezen kívül sem a korabeli Wurzbach-féle életrajzi lexikonban, sem az *Österreichisches Biographisches Lexikon*ban nincs róla említés.

A Birnbaum által szerkesztett napilap rovatai közül a „Budapest”, illetve a hirdetésrovatok szolgálnak a zenetörténet-írás számára hasznos adatokkal. A hirdetésrovatok tartalma külön kiemelendő, mert máshol nem elérhető információkat közöl. A *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* éppen ezért egyedülálló: a pesti Nemzeti Színház, a pesti Városi Német Színház (*Stadttheater* vagy *Pest, Deutsches Theater*), a budai Várszínház (*Ofner Stadttheater*), nyaranta pedig a pesti Nyári Színkör (*Pesther Sommer-Theater*), illetve a Budai Nyári Színkör (*Ofner Sommer-Theater*) műsorát és olykor szereposztását is közli. Tájékoztatót ad továbbá a táncvígalmakról, a fürdői bálokról, a kávéházi koncertekről, olykor pedig egyéb hangversenyekről és a reuniókról is.

A *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* külső megjelenésében is hasonlít kora németnyelvű, a Habsburg Birodalom területén megjelenő hírlapokhoz. Egyik mintája minden bizonnyal a *Wiener Zeitung* lehetett, legalábbis a hirdetésrovat tekintetében. Ha megnézzük a hirdetésoldalak külalakját, az elrendezés és – a lokális igényeknek megfelelően – a zeneéletre vonatkozó hírek esetében is hasonló típusú információkkal találkozunk. Birnbaum lapjában azonban ez a rovat jóval koncentráltabb.

A fenti három pest-budai megjelenésű lap esetében több mint 4000, a testvérvárosok nyilvános zeneéletével összefüggő cikk jelent meg az 1857-es évfolyam hátsólapjain. Ebből a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* oldalain több mint 2300, a testvérvárosokhoz kötődő zenetörténeti adatot találhatunk. Ezek többsége hirdetés vagy apróhír, közlemény az aktuális zenei eseményekről, azok megvalósulásáról, de számos részletesebb beszámoló és kritika, valamint tudósítás is szerepel a lapban. Ezt összevetve a többi sajtóorgániummal, a *Budapesti Hírlap* több mint 600, a *Hölgyfutár* pedig közel 1400 cikket tartalmaz. A *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* tehát számos olyan adatot közölt, amelyek nem szerepelnek a magyar nyelvű lapokban, különösen a *Hölgyfutár*ban – utóbbiak nem illettek a nemzeti mozgalom kulturális gyakorlatába. A sajtóanyagok szisztematikus gyűjtése által azonban a torzó kiegészül, és felfejthetővé válik a mindennapok zeneéletének szerkezete.

Pest-Buda nyilvános koncertélete felvázolásakor kiindulhatunk az MGG *Konzertwesen*-szócikkéből, amely a zeneélet struktúráját illetően a nyilvános térhasználat szociológiai szempontú megközelítését és csoportosítási lehetőségeit is felveti.²⁰ Fényes Elek statisztikáin kívül a Pest-Budán élő lakosság összetételéről többek között Vörös

1079–1080.: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/n-9BA34/nadaskay-lajos-nadaskai-9BB38/> (utolsó letöltés: 2021. június 21.).

²⁰ Hanns-Werner HEISTER: „Konzertwesen”, in Laurenz LÜTTEKEN (Hg.): *MGG Online* (New York–Kassel–Stuttgart, 2016ff., zuerst veröffentlicht: 1996, online: 2016): <https://www.mgg-online.com/mgg/stable/11495> (utolsó letöltés: 2021. június 21.). Lásd továbbá FÓNAGY Zoltán: „Zenei nyilvánosság és polgári viselkedéskultúra. A 19. századi hangversenyterem”, *Történelmi Szemle* 54/4 (2012), 577–598.

Károly és az újabb társadalomtörténeti kutatásokból is meríthetünk.²¹ Kiindulópont lehet továbbá az anyagi lehetőségek mérlegelése, így akár az egyes zenés események jegyárainak összevetése, amelyekről leginkább a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* hirdetéseiből tájékozódhatunk (1. táblázat).

Szintér	Időpont	Program	Belépőjegyek
Nemzeti Színház	19.00	Szigeti József – Bognár Ignác: <i>Kísértet</i> [népszínmű]	[?]
Városi Német Színház	19.00	Friedrich Kaiser – Karl Binder: <i>Ein Lump</i> [Original-Posse mit Gesang]	[?]
Budai Nyári Színkör (<i>Ofner Stadt-Theater</i>)	19.00	W. Vogel: <i>Die Falschmünzer, oder: Das geraubte Schatzkästchen</i> [Gemälde]	[?]
Tüköry sörcsarnok	16.00	„Große Musik-Soirée. [...] Kapellmeister [Josef] Dubez.” J. Strauss: <i>Krönungslieder</i> [Walzer]; J. Dubez: <i>Harmonie-Polka</i>	10 kr.; Kinder: 6 kr.
Stippanitz'schen Pracht-Salon	16.00– 19.00	„Musik-Reunion durch die Gesellschaft Caspar Hajek”	16 kr.
	19.00	„Große Vorstellung des beliebten Wiener Volkssängers und Lokaldichters Herrn Karl Kampf, welche mit seiner aus fünf Mitgliedern bestehenden Sänger-Gesellschaft [...]”: <i>Die Geschäfts-Ablosung durch den Sesselträger; Die drei Liebhaber im Stadtwäldchen; Der Fleckausputzer</i> , nebst mehreren Liedern	16 kr.
„Stadt Wien” (Waitznerstrasse)	17.00	„Musik-Soirée”. Kapellmeister Carl Morelly [Karl Morelli]. Karl Morelli: <i>Die Vergänglichchen</i> [Walzer]; uő: <i>Faren-Polka</i>	[?]
David Bayer-ház	18.00	„Zither-Concert-Soirée mit Gesang durch die Gesellschaft Mutzbauer, Honetz und Lasky”	10 kr.
zur „Bier-Quelle”	[?]	„Reunion.” Cs. k. 5. (Bianchi) gyalogezred zenekara	[?]
zur „goldener Anker” (Hermienplatz)	19.00[?]	„Gesangs-Produktion”. Tyroler Sänger-Gesellschaft, 4 magyar műkedvelő énekes („Sänger-Dilettanten”), cs. k. 35. (Khevenhüller) sorgyalogezred	16 kr.

1. táblázat. Zenés események 1857. március 15-én a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* aznapi száma alapján

²¹ Lásd 11. lj.

Az eddigiek fényében tehát a rendelkezésünkre álló forrásadatok alapján a polgárosodó Pest-Buda nyilvános koncertéletét nagy vonalakban a következő műfajokra oszthatjuk a zenei esemény jellege és közönsége alapján az 1857-es teljes év mintáján.

Koncertek. Ide tartoznak a Filharmóniai Társaság szimfonikus zenekari koncertjei a Nemzeti Múzeum dísztermében, valamint a kamaraestek, az egyes hazai és külföldi vendéglőadók koncertjei, továbbá a Nemzeti Zenede növendékeinek hangversenyei, a pest-budai dalárda és más egyesületek koncertjei. Ezekre az eseményekre általában bérelt helyiségekben, például az Európa- vagy a Tigriszálló dísztermében, a Lloyd-kereskedőtársaság dísztermében, vagy a Nemzeti Múzeum dísztermében került sor. Ide sorolhatjuk még az ún. „akadémiákat” is, amely alatt egyvelegkoncerteket értünk: szavالات, zeneműrészletek, virtuóz darabok előadása teljesen vegyes előadói apparátussal, akár zenekarral és kórossal is, olykor táncbetétekkel. Ilyen előadásokkal a pesti Nemzeti Színház színpadán különösen ünnepi, vagy jótekonysági alkalmakkor találkozhatunk. Leggyakrabban belépődíjjal.

Operaelőadások, zenés színházi előadások, amelyeknek a pesti Nemzeti Színház, a Városi Német Színház (*Stadttheater* vagy Pest, *Deutsches Theater*), a budai Várszínház (*Ofner Stadttheater*), nyaranta pedig a pesti Nyári Színkör (*Pesther Sommer-Theater*), illetve a Budai Nyári Színkör (*Ofner Sommer-Theater*) adott otthont. Belépődíjjal.

Templomi zenélés. A különböző felekezetek szertartásainak zenei vonatkozásain kívül itt kell megemlítenünk például a nyilvános gyászszertartásokon előadott nagyszabású rekviemeket (Cherubini, Mozart) és zenés miséket (Beethoven) a belvárosi plébániatemplomban, illetve a Nagyboldogasszony-templomban, a mai Mátyás-templomban. Belépődíj nem ismert.

Sétányhangversenyek, promenádzene. Általában katonazenekarok, esetenként cigányzenekarok, vagy ezek kevert felállású együtteseinek koncertjei népszerű darabokból, operarészletek átirataiból a Széchenyi-sétátéren (mai Lánchíd pesti hídfője környékén), a Margitszigeten, vagy a városligeti Páva-szigeten. Olykor belépődíjjal.

Vendéglátás. Szerződötetett katonazenekarok, cigányzenekarok, vagy ezek kevert felállású együtteseinek fellépései, valamint más, vegyes összetételű zenekarok, köztük turnézó daltársaságok vagy „népzenei társaságok” (köztük sramlizenekarok), tánczenekarok előadásai hotelek kávéházaiban, sörcsarnokokban, kerthelyiségekben, éttermekben. Ide sorolhatók a reüniók vagy zeneestek, továbbá egyéb, népszerűbb kompozíciókból álló repertoárt felvonultató vendéglátóipari előadások. Belépődíjjal.

Bálok, táncmulatságok. Az eltérő társadalmi rétegeknek szóló bálakat és táncmulatságokat a megcélzott társadalmi réteg fényében eltérő szintereken rendezték. Az előkelőbb és vagyonosabb körök számára általában a budai országház termei, a pesti Nemzeti és a Városi Német Színház rendezvényei, valamint a Lloyd-társaság díszterme szolgált színtérként. Táncmulatságokat rendeztek azonban vendéglátóipari helyiségekben is. A fellépő zenekarok katonai és/vagy cigányzenekarok, vagy ezek tagjaiból alakult kisebb-nagyobb zenekarok voltak. Belépődíjjal.

A nyilvános koncertélet műfajainak csoportosítását illetően a továbbiakban az egyik legkevésbé ismert csoportra, a reüniók bemutatására szorítkozom. A tanulmány nem vállalkozik arra, hogy az egy évben megrendezett összes reüniót felsorolja, hiszen

ezekre csaknem minden nap sor került. Inkább arra teszek kísérletet, hogy a reunió koncertműfajt meghatározzam, és elhelyezem regionális kontextusban.

Reunió

D'Isoz Kálmán kutatásai szerint az ún. reuniók célja a művészi zene népszerűsítése volt.²² Míg a *Hölgyfutár* és a *Budapesti Hirlap* csak egy-egy kivételes esetben tesz ezekről az eseményekről említést és inkább beszámolókat közöl, addig a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* szám szerint több mint 500, csak 1857-ben Pest-Budán megrendezett reunió hirdetését közli. Már maga a mennyiség is indokolja, hogy a nyilvános koncertélet e műfaját valamilyen módon megpróbáljuk meghatározni.

A 19. század végén kiadott Pallas-lexikon meghatározását alapul véve a reunió „ismét egyesülés; a társas összejöveteleket is így hívják.”²³ A rendkívül általános leírás szerint tehát a reformkori magyar nyelvű sajtóban a legkülönbözőbb típusú társas eseményeket, társaságokat, egyesületeket is nevezhették reunióknak. Amennyiben a fogalom zenetörténeti vonatkozásaira kérdezzük rá, a reunió kifejezéssel egyes zene-művek címében is találkozhatunk, így például id. Johann Strauss kompozíciói között a *Döblinger Reunion-Walzer* op. 2 (1826), vagy a *Hietzinger-Reunion-Walzer oder Weißgärber-Kirchweih-Tänze* op. 24 (1829) tűnik fel vélhetően az elsők között. A címek alapján logikusan következtethetünk arra, hogy ezek a könnyed művek *bizonyos* alkalmakra készültek. A meghatározásnak tehát új irányt ad a zeneszerző id. Johann Strauss neve és az általa fémjelzett zenei gyakorlat.

A reunió mint a nyilvános zenei élet egyik műfaja feltehetően a Habsburg Birodalmon belül és azon túl is általánosan ismert lehetett. Az osztrák területekről, főleg Bécsből számos példát találhatunk, és már az 1820-as évekből ismert praxisról beszélhetünk. A reunió a következő évtizedekben terjedhetett el birodalomszerte, így például Pozsonyban feltehetően az 1840-es évek végétől találkozhatunk a műfaj említésével, ahogyan arról a pozsonyi *Pannonia* hasábjából értesülünk:

„Pozsonyban újdonságnak és Németország számos városában igen népszerű nagybőjti mulatságnak számítanak a reuniók, amelyeken a legújabb és legnépszerűbb tánczenedarakok előadása idézi fel a barátságos karneváli emlékeket. Megerle igazgató úr ezt a mulatságot is meg akarja ismertetni velünk, és a bőjti időszakban több reuniót is szervez. Az első ilyenre holnap kerül sor, a programban számos nagyon népszerű zenedarab szerepel, és délután fél háromkor kezdődik. Ezekre a reuniókon minden bizonnyal nagyszámú részvételre kell számítani.”²⁴

²² D'Isoz Kálmán: „A művészi zenét népszerűsítő reuniók 1848-ig”, *A Zene* 14/15 (1933. április 1.), 269–272.

²³ „Réunion”, in *A Pallas nagy lexikona*, XIV. (Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1897), 515.

²⁴ Saját fordítás. Az eredetiben: „Eine in Preßburg neue, in vielen Städten Deutschlands sehr beliebte Fastenunterhaltung sind die Reunionen, in welcher durch den Vortrag der neuesten und beliebtesten Tanzmusikstücke freundliche Faschingserinnerungen wachgerufen werden. Herr Director Megerle will dieses Amusement auch bei uns einführen und wird während der Fasten mehre Reunionen

Pozsonyon kívül Brünnben (ma Brno) is találunk példákat az 1850-es évekből, ahol szintén hasonló tendenciákkal találkozhatunk mint Pest-Buda esetében. 1856. július 15-én például három vendéglátóhelyen tartottak reuniót: Spurny kerthelységében, a Kék oroslánban, illetve Funtan vendégfogadójának kerthelységében, ahol a cs. k. 54. sorgyalogezred zenekara Rzimek vezényletével lépett fel.²⁵ A műfaj azonban nem korlátozódott pusztán a Birodalom határain belülre. Olyannyira elterjedt volt, hogy Szentpétervárról is találunk erre példát: 1 ezüstrubel beléptidij fejében a szórakoztató céllal létrejött Katharinenhofban található Vauxhallban került sor a Hermannféle zenekar előadására, 1840. március 10-én.²⁶ Az 1850-es évekre vonatkozóan a *Wiener Zeitung* esti kiadása pedig nemcsak a bécsi, de például londoni reuniókról is beszámol a Regents Parkban.²⁷

Az 1850-es évek pest-budai reunió előadásai tehát támaszkodhattak mintákra, sőt, hazai előzményekre is. További meghatározásért és egyben a pest-budai viszonyok közelebbi megértéséért d’Isoz Kálmán 19. százados kutatásaihoz kell fordulnunk, amelyek csak részben láthatnak napvilágot. A gép- és kézirat formában fennmaradt *Buda és Pest zenei művelődése (1686–1873)* című, eredetileg háromkötetesnek indult monográfiájának második kötetét csak töredékesen sikerült publikálnia az 1950-es évek előtt.²⁸ A zömében levéltári és sajtókutatásokon nyugvó anyagában külön kitér a reunió műfajára is, amelyet *A Zene* című folyóiratban publikált, és amelyet az MTA Kézirattárában őrzött második kötet anyagai közé is elhelyezett különlenyomatban, egy leendő hangversenyélet-fejezet részeként.²⁹ D’Isoz a következőképpen definiálta a műfajt: „Korunk magas színvonalú népszerű hangversenyei a múlt század első felében dívott »reuniók«-nak magasabbrendű utódai. A reuniók viszont a farsangi táncdarabokat bemutató vízkereszti zeneelőadásokból fejlődtek.”³⁰ A vízkereszti zeneelőadások különösen a 19. század első felében szigorúan a farsangi időhöz kötődtek, vízkereszttől húshagyó keddig. A mozgó ünnepen került sor álarcos bálókra, és egyéb táncmulatságokra, társasági összejövetelekre – ez még az 1850-es években is

veranstalten. Die erste derselben findet morgen statt, das Programm enthält eine Reihe sehr beliebster [!] Tonstücke und beginnt Nachmittags um halb drei Uhr. Ein zahlreicher Besuch dieser Reunionen steht mit Gewißheit zu erwarten.” *Pannonia* 11/21 (1847. február 20.): <https://www.difmoe.eu/view/uuid:8e10fed0-4926-4283-86f8-ec0b6c6c3046?page=uuid:41cf337d-2f10-46c0-8167-cb263d9ff45b> (utolsó letöltés: 2021. június 21.).

²⁵ *Neuigkeiten* 6/194 (1856. július 15.): <https://www.difmoe.eu/view/uuid:b76dc55e-ba70-4835-a509-3a67f0ac3374?page=uuid:18ec7e77-61e3-4e29-8c5f-454ec30bbece&fulltext=reunion>. (utolsó letöltés: 2021. június 21.).

²⁶ *Intelligenzblatt der St. Petersburgischen Zeitung* 33/54 (1840. március 8.): <https://www.difmoe.eu/view/uuid:a3404d5a-df69-4ef8-b500-c6479c5c03d1?page=uuid:73c52d0c-aa5e-49ae-a25a-256dfcdcb1498c&fulltext=reunion> (utolsó letöltés: 2021. június 21.).

²⁷ *Abendblatt der Oesterreichisch-Kaiserlichen Wiener Zeitung* [?]/128 (1856. június 5.), 14.

²⁸ D’Isoz Kálmán: *Buda és Pest zenei művelődése (1686–1873). I. kötet. A 18-ik század* (Budapest, Budapesti Magyar Népszínházi Bizottmány, 1926).

²⁹ D’Isoz Kálmán: *Buda és Pest zenei fejlődése*. Töredék. Gépirat. MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 5661/41–43.

³⁰ D’Isoz *A művészi zenét népszerűsítő reuniók*, 269.

jellemző. Az események törzsközönsége változatos volt: a télen a fővárosban tartózkodó arisztokrácia, a mágnások, a tehetős polgárság, a hivatalnoki réteg, valamint a művészek és egyéb érdeklődők.

D'Isoz kiemelte, hogy a hazai reunió-előadások bécsi mintára jöttek létre, amely a fentiek alapján valószínűnek tűnik. A hazai sajtóban a reuniók első pest-budai előfordulásának említése az 1830-as évekre tehető, de előfordulhat, hogy akár az 1820-as évek második felében is már megjelentek reunió-előadások. Amennyiben párhuzamot szeretnénk vonni a lehetséges bécsi mintákkal, érdemes a *Wiener Zeitung* évfolyamait átnézni, különösen az 1830-as éveket. A *Wiener Zeitung* hirdetési között – a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbot*hoz hasonlóan – számos reunió-eseményt találunk, amelyek előadói sorában id. Johann Strauss, Joseph Lanner, valamint Franz Morelli zenekarait találjuk. Ezek az előadók egyet jelentettek a minőségi szórakoztató- és tánczenei alkalmakkal. Az 1836. május 28–29-i hétvégén a bécsi közönség mindhárom zenekar eseményére elmehetett: 28-án Franz Morelli a zum goldenen Vogel kerthelyiségében adott reuniót este 7 órától, 29-én az Augartenben pedig Joseph Lanner. Id. Johann Strauss a Dommayer Casinóban várta „Conversation”-nal az érdeklődőket.³¹

Ez alapján joggal merül fel a kérdés, hogy miben különbözik egymástól a reunió és a táncvigalom, valamint a szabadtéri- vagy promenádkoncert. A határvonal nem egyértelmű: problematikus például, hogy szabadtéren is rendeztek reuniókat, illetve feltehetően egyes esetekben tánccal is összekapcsolódhatott egy-egy esemény. Életszerű lenne táncot is képzelni a reuniók esetén – ehhez azonban további forrásokra, az egodokumentumok tanulmányozására lenne szükség. Az eddig vizsgált anyagokban azonban egyelőre ennek nem találtam nyomát. Az egyes események koncertélet műfajaiba való besorolását illetően tehát érdemesnek tűnik egymással összefüggő kategóriákban gondolkodnunk.

D'Isoz szerint „A reuniókat a bálzene bemutatóktól az különbözteti meg, hogy tánczenén kívül más darabokat is játszottak s hogy nem kizárólag »sétahangversenyek«. [...] A szerény beléptdíj mellett rendezett reuniók anyagi haszna indította a nagy vendéglők tulajdonosait arra, hogy [1848-ig] fejenként tíz krajcár beléptdíj szedése ellenében a vacsorázóknak, zenei reunióval kedveskedjenek.”³² A vendéglősöknek egyértelműen anyagi hasznot jelentett a reunió, hiszen a népszerű zenekarok népszerű repertoárja mindenképpen becsalogatta a közönséget.

Az 1850-es években továbbra is népszerűek voltak a reuniók, amihez a zenészek alkalmazásának engedélyét a városi tanácstól kellett megkérnie az adott vendéglátóipari egység működtetőjének. A Budapest Főváros Levéltárában található tanácsülési jegyzőkönyvekben megtalálhatók e bejegyzések. A kérelem benyújtását követően pl. a Tüköryféle sörház és a zum goldenen Anker vendéglátóhely 1857. január 10-én

³¹ *Oesterreich-Kaiserliche privilegierte Wiener Zeitung* [?]/121 (1836. május 28.), 6.

³² D'Isoz *A művészi zenét népszerűsítő reuniók*, 269.

szerezte meg (újra) az engedélyét.³³ A szabályozás további menetét illetően egyelőre nem sikerül tisztábban látni, az azonban biztosnak tűnik, hogy az árazást a vendéglátóipari egység gondjaira bízták.³⁴

A reuniók repertoárjáról többféleképpen tájékozódhatunk. A *Pesth-Ofner Lokalbblatt und Landbote* egyes esetekben közölte az új, vagy kedvelt művek bemutatóját, vagy ismételt elhangzását. A csak az 1857-es évben a hirdetésekben említett polkák, quadrille-ok, indulók, nyitányok és waltzerek listája hosszú – egy részük megjelent zongorakivonatban is.³⁵ Következtethetünk a játszott művekre a fellépő zenekarok, így a katonazenekarok, cigányzenekarok, valamint az előbbi zenekarok egykori tagjaiból alakult újabb zenekarok repertoárja alapján is. A cigányzenekarok által játszott repertoárt illetően Sárközi Ferenc, vagy a Patikárus-testvérek zenekarának történetével, működésével többek között Sárosi Bálint, majd Szíjjártó Csaba foglalkozott behatóan.³⁶ A játszott repertoár fedi a katonazenekarokét is – azokét, akiknek egy része a pesti Nemzeti Színház zenekarában is játszó, vagy akár a Nemzeti Zenedében tanult zenész volt. A katonazenekarok működését illetően Galván Károly és Karch Pál kutatásait kell elsősorban megemlítenünk a pest-budai vonatkozásokat illetően.³⁷ Ezeket a sokrétű képzettségi és zenei háttérrel rendelkező, egyes összetételű zenekarokat és a játszott repertoárt legjobban egy példán keresztül lehet bemutatni.

A Pest-Budán is tevékenykedő bécsi születésű Karl Morelli katonakarmester-zeneszerző, Franz Morelli testvére, egy Bécsben bemutatott opera-potpourriján keresztül nyerhetünk betekintést egy zenekar összetételébe, valamint az általa játszott és ismert repertoár egy részébe. A zenész-családból származó³⁸ Karl Morelli és a cs. kir. 9. sorgyalogezred zenekara előbb a bécsi, majd a pest-budai zeneélet rendszeres fellépője volt.³⁹ Vezetéknevét több névvariánsban is közölte a korabeli sajtó

³³ „Bericht über die Eintheilung der Gastlokalitäten von welchen die Musik[...] gebühren zu ertruheten[?] sind. die in Vorschlag gebrachte Eintheilung wäre mit dem zu genehmigen, daß der Lokale zum goldenen Anker u die Tüköry sche Bierhalle ebenfalls in die 1ste Class eingereicht werden dürfte.” Budapest Főváros Levéltára, Pest város tanácsülési jegyzőkönyvei, HU_BFL_IV_1202_a_457, f.88.

³⁴ A belépődíjakat lásd az 1. táblázatban.

³⁵ Vö. többek közt MONA Ilona: *Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1776–1867* (Budapest, MTA Zenetudományi Intézet, 1989) (*Műhelytanulmányok a Magyar Zenei Történethez* 11).

³⁶ SÁROSI Bálint: *Cigányzene* (Budapest, Gondolat, 1971); SZÍJJÁRTÓ Csaba: *A cigány útra ment... Magyar cigányzenészek külföldjárása a kiegyezés előtt* (Budapest, Masszi Kiadó, 2002).

³⁷ GALVÁN Károly – KARCH Pál: *A katonazenekarok szerepe a magyar városok kulturális életében 1849–1914*, I–V. Gépirat, Budapest: MTA BTK ZTI Magyar Zenei Történeti Osztály, 1983. Galván és Karch munkáján alapszik MAROSI László munkája: *Két évszázad katonazenéje Magyarországon* (Budapest, Zrínyi, 1994). Vö. továbbá EMIL RAMEIS: *Die Österreichische Militärmusik – von ihren Anfängen bis zum Jahre 1918* (Tutzing, Hans Schneider, 1976); EUGEN BRIXEL – GUNTHER MARTIN – GOTTFRIED PILS: *Das ist Österreichs Militärmusik. Von der „Türkischen Musik“ zu den Philharmonikern in Uniform* (Graz–Wien–Köln, Edition Kaleidoskop, 1982).

³⁸ CHRISTIAN FASTL: “Morelly (Morelli, Moreli), Familie”, in *Oesterreichisches Musiklexikon online*: https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_M/Morelly_Familie.xml (utolsó letöltés: 2021. június 21.).

³⁹ BÉKÉSSY Lili: “Katonazenekarok Pest-Budán az 1850-es években”, *Magyar Zene* 56/3 (2018. augusztus), 274.

(Morelly, Moreli). Bátyja, Franz 1854-es Bombaybe (a mai Mumbaiba) költözését követően ő vette át pesti zenekarát.⁴⁰ A pesti Nemzeti Színház alkalmazásában is állt: a színházi zsebkönyvekben Morelli Károly néven mint „kisbögő”, azaz csellójátékos szerepelt az 1857. és 1858. évben.⁴¹ Eközben az általa vezetett zenekarral rendszeresen közreműködtek bálokon, továbbá rendeztek reuniókat is.

Karl Morelli nagysikerű operapotpourrija, az *Eins für Alles. Großes Potpourri* hangszerezését illetően nagyobb zenekarra következtethetünk (2. táblázat).

Violino 1mo; Violino 2do; Viola; Cello; Basso; Flöte; Picolo; D Klarinett;
A Klarinett; Fagotto; F Horn [1]; F Horn [2]; F Tromba [1]; F Tromba [2]; Posaun;
Bombard.; Tympani; Tambourin; [B. C.?

2. táblázat. Karl Morelli: *Eins für Alles. Großes Potpourri* hangszerezése az autográf partitúra alapján, 1860. június 3. (ÖNB Musiksammlung, Mus.Hs.15207 MUS MAG)

Vonós, fa- és rézfúvós, illetve ütőszekció is megfigyelhető, a zenekar pontos létszámáról azonban nincsen adatunk. A fennmaradt kéziratos partitúra alapján, amely az ÖNB Musiksammlungjában található, mégis betekintést nyerhetünk a Morelli által minden bizonnyal ismert, valamint a közönség szempontjából is közkedveltnek számító repertoárba. A potpourri zenei részleteinek beazonosítását gondos jegyzet könnyíti meg. A kézirat szerzője, feltehetően maga Morelli, az olykor rendkívül rövid, néha csak párütemes részletekhez is megjelölte az idézet forrását (3. táblázat).

Ez alapján megfigyelhető a Morelli és zenekara által ismert és játszott repertoár több rétege, így zenei tapasztalatainak részleges listája. A népszerű olasz és német operák motívumai, részletei mellett a korszak népszerű táncai, osztrák dallam, valamint magyarországi tartózkodásának zenei bizonyítékai is szerepelnek az *Eins für Alles* potpourri motívumai között.

* * *

A pesti-budai mindennapok zeneéletének kutatása az újabb levéltári és sajtókutatás mikrotörténeti szempontú feldolgozásával számos új eredménnyel bővült. A mikrohistoriai megközelítés által ugyanis sokkal részletesebb képet alkothatunk az 1850-es évek zeneéletének szerkezetéről. A mindennapok szintjéről elindulva a gyűjtött adat-

⁴⁰ *Divatcsarnok* 2/50 (1854. szeptember 10.); *Budapesti Viszhang* 1/20 (1854. szeptember 17.).

⁴¹ HANKISS Elemér – A. BERCZELI Károlyné (szerk.): *A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája* (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1961), 283:XI., 284:XI. A testvérek aktív zeneéletbeli működése számos zavart okozott neveik megkülönböztetésében: az 1850-es években több esetben a zsebkönyvekben is felcserélték Franz és Karl Morelli neveit.

No. 1.	All[egr]o maestoso – Bellini aus der Oper Norma
No. 2.	Allegretto. Rigoletto v. Verdi
No. 3.	Maestoso – All[egr]o Raymund. Ouverture v. A. Müller
No. 4.	Walzer von österreichischen Volksmelodien
No. 5.	Allegretto. Marsch aus Martha v. Flotow
No. 6.	And[an]te maestoso. Fahnenwache v. Lindpaintner
No. 7.	Allegro aus der Oper Lucia v. Donizetti
No. 8.	Hops Polka (Schell) v. Franz Morelly
„Lássán” – Andante (4 ütem átvezetés)
No. 9.	And[ant]e – Szökött katona (Ung. Volksstück)
No. 10.	Friss. Ida csárdás
No. 11.	Maestoso – Wo steht der Teufel (Introduction zum Polka von Karl Morelly)
And[ant]e
No. 12.	Quadrille v. J. Strauss
No. 13.	Masur von Franz Doppler von dem Oper Benjovsky
No. 14.	Sperlpolka von Ludwig Morelly. Zepperl Polka
No. 15.	Poco And[an]tino. Grande Arie aus der Oper Robert der Teufel v. Meierbeer
No. 16.	Steyrisch von Jos. Lanner (Vater)
No. 17.	All[egr]o mod[era]to. Trovatore v. Verdi.
No. 18.	Fin. von Konradin Kreutzer

3. táblázat. Karl Morelli: *Eins für Alles. Großes Potpourri*ban megjelenő zenei részletek és idézetek az autográf partitúra alapján, 1860. június 3. (ÖNB Musiksammlung, Mus.Hs.15207 MUS MAG)

mennyiség által láthatóvá válnak azok a makrostruktúrák, amelyek alapján rekonstruálhatóvá válik a zeneélet intézményrendszere és annak működése. Érdemes ehhez a források minél szélesebb körű áttekintését és szisztematikus feldolgozását előnyben részesíteni.

A tanulmány három, egymástól jelentősen eltérő koncepcióval bíró napilap anyagát vizsgálta és vetette össze azokat levéltári anyagokkal a kutatás számára már ismert *Hölgyfutár* mellett a *Budapesti Hirlap*, valamint az eddig feldolgozatlan *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* 1857-es évfolyamának lapjait ismertetve. Utóbbi német nyelvű lap az új kutatás fényében rendkívül fontosnak bizonyult: több száz esetben csak ez az egyetlen lap rögzített egy-egy zenei eseményt. Összevetve például csak a farsangi időszak, azon belül is az első februári hét zenei történéseit, az adatok szintjén a következőket mondhatjuk el. A három lapban összesen 107, a fővároshoz köthető zenei cikket találunk. A *Budapesti Hirlap* 18, a *Hölgyfutár* 23, a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* pedig 66 cikket (hirdetést, hírt, közleményt, beszámolót, kritikát stb.) közölt erre az időszakra vonatkozóan. A *Budapesti Hirlap* 5, a *Hölgyfutár* 10, a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* 60 zenei szinterről, a zeneműveket illetően a *Budapesti Hirlap* 15, a *Hölgyfutár* 12, a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* pedig 59 kompozícióról tett említést.

A *Hölgyfutár*ban lényegében a pesti Nemzeti Színház történésein kívül még a pesti Német Színházat említik párszor. A *Budapesti Hirlap* a profiljának megfelelően megpróbál minél szélesebb körben tájékoztatni napihíreiben, a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* pedig a lehető legtöbbféle hirdetést közli, amelyről az addig ismert a magyar nyelvű sajtó csak elenyésző vagy semmilyen tájékoztatást sem nyújtott. Talán ebből is világosan látszik, hogy a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* teljeskörű feldolgozása milyen mértékben szolgál új kiindulópontként a fővárosi zeneélet szerkezetének megértéséhez, és talán átértékeléséhez.

Tudatos folyamatot sejthetünk továbbá a lapok irányultsága és a közölt információk tartalma között. A kiemelt orgánumok alapján úgy tűnik, a magyar nyelvű sajtó zenei kultúrák közvetítésének célja a *Hölgyfutár* esetében is egyfajta nemzeti indoktrináció volt – ami nem kötődött szorosan a magyar nemzeti zene érdekeihez, annak a közlését mellőzték.⁴² A 19. százados magyarországi zene-történeti kutatásokat illetően hasonlóan fontosnak tűnik tehát az is, amire a korabeli magyar nyelven író krónikások nem akartak emlékezni. A mikro- és makrotörténeti megközelítés együttes alkalmazása tehát új lehetőségeket kínál a mindennapi zeneélet intézményrendszeréről és annak működéséről alkotott eddigi elképzelésünk újragondolásához.

⁴² Ennek kapcsán érdemes felidézni Jan Assman nagyhatású *A kulturális emlékezet* című kötetének egy gondolatát, amelynek alapján a történeti antropológus az egyes kulturális közösségek kánonképzését illetően nem csak az emlékezés, hanem a felejtés rítusát is kiemeli: „Az elnyomás serkenti a (lineáris) történelmi gondolkodást és azoknak az értelmezési kereteknek a kirajzolódását, amelyek közt a szakadások, a gyökeres fordulatok és a változások jelentősnek mutatkoznak. Itt tehát inkább uralom és felejtés szövetségével van dolgunk.” Vö. Jan ASSMAN: *A kulturális emlékezet* (Budapest, Atlantisz, 20143), 36–38., 72–73., 135.

Music in Everyday Life – “Reunions”
Concert Advertisements in the Pest-Buda Press of the Year 1857

Despite the myth of passive resistance systematic press and archival research in recent years has made it clear that the musical life of Pest-Buda was characterised by a high level of activity in the decade following the 1848/49 revolution. Historians’ efforts to understand the 1850s had already led to a reassessment of the period, which in turn led to a turning point in music historical research. 19th-century research specifically aimed at mapping the musical life of the Hungarian capital stalled in the 1950s with the death of Kálmán Isoz, but the work of the last few years bought us a few steps closer to understand the musical life of Pest-Buda in the 1850s. In this paper I present the public, everyday musical life of the city through a case study, the “reunion” concert genre in a microhistorical approach.